

Felsefe nedir, ne işe yarar?

Toplumsal sorunların teorik halledilişinde felsefenin rolü¹

DOĞAN GÖÇMEN

Felsefe ne işe yarar ya da felsefe bir işe yarar mı? Felsefenin anlamı ve gereği nedir? Felsefe bir meslek midir? Dolayısıyla felsefeyle para kazanılır mı? Sorular artırılabilir... Günlük hayatımızda felsefe söz konusu olduğunda sıkça karşılaştığımız sorulardan birkaçı bunlar. Bu tür sorular sorulurken genellikle sorunun içine küçümseyici bir “alt ton” da eklenir. Buna gözlerin içinde kendinden emin alaycı (ve bazen ukala) parlak bir bakış eşlik eder. Felsefe de, hayatta her şey gibi varlığını gerekçelendirmek zorundadır. Fakat bu tür soruların yanıtını felsefe, kendini beğenmişliğe düşmeden ve kibre kapılmadan, büyük bir alçak gönüllülükle, fakat savunmacı ve korkak bir ruh haliyle değil, cesurca vermelidir. Zira felsefe, insana ekmek ve su kadar lazımdır.

Modern felsefenin kurucularından René Descartes’a göre, “felsefesiz yaşamak, açmayı denemeden, gözü kapalı yaşamaktır.” Felsefenin verdiği zevk ve bu zevkten duyulan sevinç, “felsefenin bulup meydana çıkardığı nesnelere edinilen bilginin verdiği sevinçle ölçülemez” sadece. Felsefe bize her şeyden önce “ahlakımızı düzenlemek ve bu dünyada yaşamımızı yönlendirmek için” lazımdır. Öyle ki; aklın gözü olarak felsefe bize, “adımlarımıza yol göstermek için gözlerimizi kullanmaktan çok daha gereklidir.”² Zira felsefi bilgi bizi dünyayla ilişkilendirirken bize her şeyden önce dünyaya ve topluma ilişkin ahlaki duruşumuzu düzenlememizi, yani ahlaklı olmanın ne demek olduğunu öğretir. O halde, felsefe, insanın yaşamını az-çok bilinçli bir şekilde düzenleyebilmesi ve anlamlı bir yaşam sürebilmesi için ekmek su kadar lazımdır. Bu konuda René Descartes’ın yaptığı, bir toplumun ya da ulusun “bireyleri felsefeyle ne kadar çok içli dışlı olursa”, bir toplumda felsefeyle uğraşanların sayısı ne kadar çok olursa, o toplum o kadar uygar ve ince ruhlu³ olur belirlemesi son derece isabetlidir ve tarihi olarak kanıtlanmıştır.

Ne yazık ki, günlük bilincimizi belirleyen bu gerçek değildir. Günlük hayatımızda günlük bilincimizi derinden etkileyen iki farklı bağlamda kullanılan bir deyiş vardır –ki bu tam tersi bir kanyı ifade eder. Örneğin “felsefe yapma!” ve “felsefe yapalım!” gibi. Yazının amacı, önce, bu

¹ Yazı Evrensel Kültür dergisinde (no: 266 (2014), s. 25 – 30) yayımlanmıştır.

² R. Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın, Say Yayınları, İstanbul, 2008, s. 33.

³ R. Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, s. 33.

tabirlerin kullandığı bağlamlardan hareketle günlük bilincimize sinen felsefeye dair genel negatif bir anlayışı yaygın kanı olarak alıp, bunun karşısına bazı temel toplumsal sorunlardan hareketle felsefenin asıl ne olduğunu ve hem sorunların sorun olarak algılanması, hem de çözülmesi için kuramsal bir perspektifin sunulması konusunda nasıl verimli kılınabileceğine ilişkin bazı gözlemlerimi ve düşüncelerimi paylaşmaktır.

“Lügat parçalama!”, “felsefe yapma!”

Günlük dilimizde ve hayatımızda laf kalabalığı yapanlara, “lügat parçalama!” ya da daha sıkça “felsefe yapma!” denir. Günlük hayatımızda ilk tabir genellikle süsleyip püsleyerek ve böylelikle anlaşılmaz kılarak konuşmaya denir. Son tabir içinde, aynı zamanda, karşıdakini, konuyu çarpıttığına dair doğrudan bir suçlamayı da içerir. Bu suçlama, René Descartes’ın deyişiyle filozof olmayıp da “filozofluk taslayanlara” karşı yapıldığı oranda haklılık da içerir. Zira çıkardığı sesi hissetmesi hiçbir şekilde mümkün olmayan müzik aletleri gibi, filozofluk taslayanlar da felsefe yapmayı, çıkardığı sesi hissetmekten uzak cansız nesnelere gibi ezberlenmiş kitabi bilgileri tekrarlamaktan ibaret sanırlar. Ne var ki; Descartes’a göre felsefeyle uğraşmayanların bile aklı filozofluk taslayanlardan daha fazladır. Zira kibirlilik ve kendini beğenmişlik felsefenin özüne aykırıdır. Fakat tabir, felsefeyi oldukça küçük gören başka bir bağlamda daha kullanılır. Bununla hayatını felsefeci olarak idame edenler çok sık karşılaşır. Felsefeci olduğunuz öğrenilirse, bazıları “felsefe yapalım mı?” diye sorar hemen ya da doğrudan “felsefe yapalım” diye teklif eder. İki farklı bağlamda kullanılan aynı tabirdir. Belirttiğim gibi, “felsefe yapma!” tabirinin kullanıldığı bağlam (haklılık içeren suçlama durumunu şimdilik bir tarafa bırakırsak), felsefeyi doğrudan aşağılamaya yöneliktir. İkinci bağlam, felsefeyi küçük görür. İlk durumda felsefenin bir kelime oyununa indirildiği, basit bir şekilde gerçeği çarpıtma sanatı olarak tanımlandığı, dolayısıyla aşağılandığı, artık anlaşılıyor.

“Felsefe yapalım mı?” diye sorulduğunda ya da “felsefe yapalım!” diye teklif edildiği zaman tabir neden felsefeyi küçümseyici bir anlam içerir? Hiç kimse, örneğin bir fizikçi ile veya bir kimyacıyla ya da bir matematikçi ile karşılaştığında; bir sosyolog, bir psikolog, bir iktisatçı ile tanıştığında mesela “fizik yapalım!” demez veya “psikoloji yapalım mı?” diye sormaz. Ama felsefeci ile karşılaştığında denir. Neden? Bu davranışla ifade edilmeye çalışılan şey, aslında önkoşulsuz felsefe yapılabileceği sanıdır. Bu, bir bakıma yanlış değildir. Zira felsefe her şeyden önce düşünce işidir. Hemen herkes bir biçimde sürekli düşünceyle ilişkili ve meşgul olduğu için, kendisini, düşünceyle uğraşan felsefeye aşina hisseder. Bu yanlış ve olumsuz değildir. Fakat bu, sıkça felsefenin önkoşulsuz yapılabileceği sanısına götürüyor ki, yanlış ve yanıltıcı, dolayısıyla felsefeyi küçük görücü davranış budur.

Hiç kimse diğer bilimlerin önkoşulsuz yapılabileceğini, bırakalım düşünmeyi, sanmaya bile cesaret edemez. Diğer bilimler gibi felsefe de önkoşulsuz yapılamaz. Yani felsefe yapmak da, bazı olmazsa olmaz önkoşulların yerine getirilmesini şart koşar. Her şeyden önce, felsefe, basit bir şekilde düşünceyi konu almaz. Filozofların, “insanı hayvandan ayıran özellik, düşünebilmedir” deyişi bu nedenle hep yanlış anlaşılmalıdır. Felsefenin konusu elbette düşünmedir. Fakat felsefe, akıllı ya da doğru dürüst düşünmenin önkoşullarını araştırır. O halde, felsefe yapabilmek için her şeyden önce Mantık’ın bilinmesi gerekir. Burada söz konusu olan Mantık, elbette diyalektik mantıktır, doğru dürüst düşünmekten başka her şeyi öğreten modern ya da sembolik mantık değildir. Sonra, felsefe yapabilmek için, kavramlarla düşünmesini bilmek gerekir. Bununla şu kastedilmektedir: kavramlar ve kategoriler arasında hem içsel, hem dışsal, hem de (ancak iyi bir

metafizik, ontoloji ve epistemoloji bilgisine sahip olunduğu oranda bilinebilecek) hiyerarşik sistematik bir ilişki vardır. Kavramlar arasındaki bu ilişki bilinebildiği oranda felsefe yapılabilir.

Felsefenin anlamı nedir?

Felsefi bakış, nasıl bir bakıştır?

René Descartes'ın yazının girişinde işaret ettiğim belirlemesi, tam olarak şöyle: “bir ulusun bireyleri felsefeyle ne denli içli dışlı olursa, o ulusun o denli uygar ve ince ruhlu olacağına inanmak” gerekir.⁴ Descartes'ın bu belirlemesi ne kadar çok vurgulanırsa, o kadar azdır. Zira Descartes'ın belirlemesine temel oluşturan nelik (ben neyim?, biz neyiz?) sorusunun yerine, on dokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren ana akım felsefenin taşıyıcıları (J. S. Mill, A. Comte, W. Dilthey, F. Nietzsche) tarafından kimlik (ben kimim?, biz kimiz?) sorusu yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Descartes'ın belirlemesine göre, bir toplumda bireyler felsefeyle ne kadar çok “içli dışlı” olursa, o toplumda hem bireyler hem de bir bütün olarak toplum kendisinin ne (insan) olduğunu sorgulayan, kendi kendisine hem bireyler, hem de toplum ya da ulus olarak belli bir mesafeden bakabilir, yani özeleştirel olabilir. Kendisinin ne (nasıl bir insan) olduğunu sorgulayan bireyler ve bu bireylerden oluşan toplum ya da ulus, kendisini diğer bütün bireyler ve uluslar gibi bütün insanlığın bir parçası olarak kavrayabilir. Yani kim olduğunu, ne olduğu sorusu üzerinden kavrar. Böylelikle ne teker teker bireyler ne de bir bütün olarak toplum ya da ulus kendisini diğerleri karşısında mutlaklaştırmaz.

Fakat bugün de ana akım felsefenin, nelik sorusunun yerine temele yerleştirmeye çalıştığı kimlik sorusundan hareket edilirse, herkesin herkesle paylaştığı şeyin ne olduğu (insanlık) araştırılmadan, herkes dogmatik bir şekilde kendisinin kim olduğunu tanımlama çabasına düşer – ki bu herkeste diğerlerinin varlığını yadsıyan, kendisini diğerlerinin karşısında mutlaklaştıran, insanları ve ulusları birbirine yabancılaştıran, birbirine karşı barbarca duygular beslemeye iten içinden çıkılmaz bireyciliğe ve ulusçuluğa/milliyetçiliğe götürür. Bu nedenle, yukarıda alıntıladığım yerde Descartes, felsefi uğraşın insanları uygarlaştırdığını vurguladığı yerde, bunun aynı zamanda uygar insanı, “yabanıl ve barbar insanlardan ayırdığını”⁵ belirtmeyi ihmal etmez.

Felsefe ne işe yarar

İnsanlık tarihi katlanılmaz hale gelmiş ezici toplumsal sorunlar karşısında insanların gerek teker teker, gerek gruplar halinde, gerekse de kitlesel olarak duygusal öfkelerini ifade ediş örnekleriyle doludur. Fakat sıkça isyana varan bu öfkelenişler, ya tarihsel nesnelliğin yeterince kavranmadığı için gereğine uygun eylem geliştirilemediğinden, ya da karşısında öfke duyulan sorun yeterince algılanıp teorik olarak halledilemediği için sıkça başarısızlığa uğramıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, pratik hareketin en önemli teorik silahı olan felsefeyle buluşmamış olmasıdır. Son yıllarda dünya çapında gözlenen yeniden kalkışma dalgaları felsefeyi ihmal ederse, tarihte gözlenen sayısız başarısızlık örneklerine bir yenisini daha ekleyebilir. Zira felsefe, en genel temel kavramlarla dünyaya bakmayı, düşünmeyi ve çalışmayı öğretir. Böylelikle felsefe bütünlüklü bir dünya görüşü ortaya koyar ve bu bütünlüklü dünya içinde insanın yerini kavramaya çalışır. Bütünlüklü dünya görüşüne sahip olan bir insan, dünyanın ve insanlığın haline dair bir hakikat iddiası olan ve bu hakikatin içinde kendisini tarihsel misyonu ile kavrayabilen bir insandır. İnsanın

⁴ R. Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, s. 32.

⁵ R. Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, s. 32.

görme ve algı gücünü müthiş geliştirir. Bu nedenle felsefe, insanların hemen her şeye karşı zihinsel hassasiyetini artırır, bakışını temel yapısal ilişkilere ve kimsenin görmediği ayrıntılara yönlendirir.

Fakat felsefe sadece bunu yapmakla kalmaz. Felsefe aynı zamanda algılanan, tanımlanan ve kavranan sorunun teorik halledilişi için de gerekli düşünsel araçları sunar –ki, bu, sorunun kalıcı pratik çözümünün de önkoşuludur.

Sorunların “kuramsal halledilişi” ne anlama geliyor?

Sorunların “teorik halledilişi” kavramı ile herhangi bir sorunun algılanmasını, kavramlaştırılmasını, açıklanmasını ve açıklanırken sorunun kendi şekillenmesi içinde zaten var olan mümkün çözüm önerisini/önerilerini empirik ve teorik gerekçeleriyle ortaya koymayı kastetmektedir. Kavram ile nasıl iş görüldüğünü görmek için öncelikle Karl Marx’a başvurulmalıdır.

Karl Marx’ın Onbirinci Feuebach Tezi üzerine çok yazıldı, çok tartışıldı. Tezde, Marx, “Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumladılar, aslanan onu değiştirmektedir”⁶ diyor. Bu tez bağlamında üzerinde en çok durulan soru, bu tezin felsefeyi yadsıyıp yadsımadığı, felsefeyi yıkmak isteyip istemediği sorusu oldu.⁷ Fakat tez, felsefenin yüzlerce yıldan beri biriktirdiği teorik bilginin pratiğe aktarılması talebi olarak hiç görülmedi. Oysa kanımca tezde, Marx, dünyanın yorumunun dünyanın değiştirilmesine uyarlanmasını talep etmektedir. Marx, dünyanın yorumundan felsefi “dünya tasarımı”nı anlamaktadır. Bu tasarım zorunlu olarak kavramsal ve genel olmak zorundadır. Fakat bu tasarımın değiştirilmek üzere uygulanacağı dünya zorunlu olarak hem tarihsel olarak, hem de mekânsal olarak somut olmak zorundadır. Engels, Marx ile bu konuda hem fikirdir.

Marx ve Engels’in felsefeye katkısı hem teorik açıdan, hem de pratik açıdan iki boyutludur. Teorik açıdan iki boyutludur; çünkü felsefi bilgi, kapitalist toplumun özünün kavranıp kuramlaştırılmasına uyarlanmıştır. Burada felsefi bilginin, teorinin pratiğine uyarlanması söz konusu olduğu için, her şeyden önce uyarlanışa dair pratik bilgi içerir. Fakat bu uyarlanış felsefenin teorisi bakımından da paha biçilmez bir bilgi hazinesidir. Marx ve Engels’in felsefeye katkısı aynı zamanda doğrudan pratik bilgiyi kapsar; çünkü hem yüzyıllardan beri biriken felsefi bilgi, hem de bu salt teorinin, teorinin pratiğine uyarlanmasından elde edilen teorik bilgi, doğrudan pratikte sınanmaktadır. Bu, doğrudan pratikten, hem teorik hem de pratik bilgi elde edilmektedir. Teorik bilgi, bir taraftan, teorinin doğrudan pratikte sınanmasından (yanılma ve doğrulama üzerinden) elde edilir. Pratik bilgi, henüz gerçekleştirilmemiş bir pratiğin denenmesinden elde edilir.

Marx ve Engels’in toplumsal sorunları kuramsal halledişine iki örnek

Engels, “Sosyalizmin Ütopiden Bilime Doğru Gelişimi”⁸ adlı çalışmasında “modern sosyalizm, içerik bakımından öncelikle bir taraftan bugünkü toplumda hâkim olan mülkiyet sahibi olanlar ile

⁶ K. Marx ve F. Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez, Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2103, s. 17.

⁷ Onbirinci Feuerbach Tezi ile Marx’ın felsefeyi yadsıdığı ve yıkmak istediği iddiası son derece yaygındır. Bunun böyle olmadığını, iddianın 20. yüzyılda en etkili temsilcilerinden olan Martin Heidegger bağlamında göstermeye çalıştım (bkz: Evrensel Kültür, no: 258(2013), s. 56-57).

⁸ Engels’in, Türkiye’de daha çok “Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm” adı ile broşürün asıl adı “Sosyalizmin Ütopiden Bilime Gelişimi”dir. Broşür, Engels’in *Anti-Dühring* adlı eserinin “Sosyalizm” bölümünün Fransızca çevirisi sırasında oluşmuştur. Marx’ın damadı Paul Lafarquet tarafından Fransızca yayıma hazırlanan broşür, yayımlanmadan

mülksüzler, kapitalistler ile ücretli emekçiler arasındaki sınıf karşıtlıklarına diğer taraftan üretime hâkim olan anarşiye dair görüşün ürünüdür” der. Engels bu pasajda modern sosyalizmi, her şeyden önce kapitalist toplumun ekonomik (maddi) yapısal şekillenişinin bir ürünü olarak tanımlıyor. Bu nedenle Alman İdeolojisi’nde, komünizm, kelimenin en geniş anlamında bir “gerçek hareket” olarak ele alınır, bir “ide”, bir “ilke” ya da gerçekleştirilmesi gereken bir “ideal durum” olarak değil.⁹ Yani, diğer bir deyişle, modern sosyalizm, toplum, bilim ve felsefe tarihinin bir ürünü olarak belirmiştir, kendini üstün ya da biricik ve dâhi olarak gören bazı kişilerinin düşün ve fantezi ürünü olarak değil.

Engels’in, modern sosyalizmi, kapitalist ekonominin şekillenişinin en başta iki yapısal sorununun bir ürünü olarak tanımlayışına yakından bakalım. Engels’in öne çıkardığı iki yapısal sorunun ortaya attığı teorik sorun nedir? İlk sorun, “kapitalistler ile ücretli emekçiler arasındaki sınıf” karşıtlıklarından kaynaklanmaktadır. Buradaki teorik sorun, klasik tabirle ifade edecek olursak, “efendi-köle” ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Modern efendi-köle ilişkisi teorik olarak nasıl çözümlenecektir? Konunun felsefi olarak kuramsallaştırılmasının çok uzun bir tarihi vardır. Diğer bir tabirle “efendi-köle diyalektiği”, Marx ve Engels’ten önce, örneğin Denis Diderot ve J.-J. Rousseau gibi Fransız Aydınlanmacıları tarafından kuramlaştırılmış ve en son Hegel’in Tinin Fenomenolojisi adlı eserinde en gelişkin ifadesini bulmuştur.

Engels’in kapitalist toplumun ekonomik yapısından kaynaklandığını belirttiği diğer sorun, üretime hâkim olan anarşiden, yani üretimdeki plansızlıktan ve karmaşadan kaynaklanmaktadır. Burada “anarşi” kavramı ile kastedilen, üretimde var olan sayısız üretim birimleri arasında onları birleştiren bir ilişkinin olmayışdır. Yani, diğer bir deyimle, üretimde, üretim birimleri bakımından salt çokluk söz konusudur ve aralarında birlik oluşturabilecek her hangi bir ilişki bulunmamaktadır. Tersine, kapitalist üretimde üretim birimlerinin özel mülkiyet olarak yapılanmaları gereği, her birim diğerini kendisine rakip, yani karşıt ve düşman olarak görür.

Burada söz konusu olan sorun, felsefenin kurulmasına yol açan bir sorundur. Bu, insanın düşüncesinin dünyevileşmesine ve sorunun, felsefe tarihinde “çoklukta birlik” sorunu olarak tanımlanmasına götürmüştür: doğada ve toplumda ilk bakışta görülen çokluğun birliği nasıl kavranmalı ve bu toplumsal ilişkilere nasıl uyarlanmalıdır. Bu soru, son olarak Hegel’in Mantık Bilimi’nde en gelişkin ifadesini bulmuştur.

Fark edildiği gibi hem efendi-köle diyalektiği hem de çoklukta-birlik sorunu, teorik olarak Marx ve Engels’ten önce tartışılmış ve çözümlenmesi için belli bir olgunluğa kavuşturulmuştur. Uzun felsefe tarihinde her iki sorunun da hangi farklı çözüm denemelerinden sonra Hegel’in felsefesinde en olgun şeklini bulduğunu Marx da Engels de çok iyi biliyordu. Marx ve Engels kapitalist toplum formasyonunda efendi-köle ilişkilerinin ve üretim birimleri arasındaki ilişkilerin eskiye nazaran nasıl şekillendiğine bakarken hâlihazır mevcut kavramlarla bakıyorlardı. Fakat kavramların içeriği artık 18. yüzyılda hüküm süren sınıf ilişkileri ve çatışmaları tarafından belirlenmemektedir. Tersine, kavramların içeriği, 19. yüzyılda tamamıyla yeniden şekillenen sınıf ilişkileri ve çatışmaları (efendi-köle diyalektiği) tarafından belirlenmektedir.

Çoklukta-birlik sorunu modern felsefe tarafından nasıl çözülmüştü? Bir özgürlük sorunu olarak efendi-köle diyalektiği nasıl çözümlenmişti?

önce Engels tarafından yeniden gözden geçirilmiştir. Broşüre “Sosyalizmin Ütopiden Bilime Gelişimi” başlığını, Lafarque vermiştir. Engels (ve Marx tarafından) başlığa itiraz edilmemiştir.

⁹ K. Marx ve F. Engels, *Alman İdeolojisi*, s. 43.

Spinoza, Leibniz ve Hegel'in felsefi çabası sonucu, çokluk ve birlik sorununun teorik araştırılması, şeylerin artık aynı zamanda evrensel olanın ve tikel olanın birliği olarak kavranması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştı. Varolan her şey kendine hastır, fakat her kendine has olanda aynı zamanda evrensel olan da bulunmaktadır. Aksi takdirde tikel olarak vücuda gelmesi mümkün olmazdı. Diğer taraftan öz ve görünüş ilişkisinin araştırılması, evrensel olanın kendini tikel olanda dışa vururken, öz ve görünüşün çoğu kez örtüşmediği sonucuna götürmüştür. Marx'ı, öz ve görünüş ilişkisi berrak olsaydı, bilime gerek kalmazdı, belirlemesini yaparken bilimsel ve felsefi araştırmaların ulaştığı bu sonuca dayanıyordu. Bu felsefi ön bilgiyle Engels, kapitalist toplumda varolan üretim birimlerinin birbiriyle olan ilişkisinin şekillenmesine bakarak, üretime "anarşi" hâkimdir, demiştir. Zira üretimin asıl amacı, gereksinimlerin giderilmesidir. Fakat kapitalist toplumda üretim birimlerinin hesabı kâr ilkesi üzerine kuruludur ki, bu, hepsinin birbiriyle özsel olarak ilişkileneceği yerine, birbirini dışlamasına yol açmaktadır. O halde, kapitalist toplumda üretim birimlerine sadece çokluk ilkesi hâkimdir, birlik dışlanmaktadır, ötekileştirilmektedir, bastırılmaktadır. Bu nedenle sosyalist üretimin, çoklukta-birlik diyalektiği üzerine kurulması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Böylelikle üretken etkinliğin özünü oluşturan gereksinim için üretim etkinliği de özgürleşmiş olur.

Peki, sosyalizmi kim kuracak? Bu sorunun teorik yanıtı, efendi-köle ilişkisinin felsefi çözümlemesinde verilmiştir. Efendi-köle diyalektiğinin felsefi açıdan araştırılması, sorunu bir özgürlük sorunu olarak tanımlamıştır. Efendi ile köle arasındaki tahakküm ve kölelik ilişkisi, özgürlerin, eşitlerin ve birbirini kendisinin diğeri olarak tanıyanların ilişkisine nasıl dönüştürülebilir? Söz konusu efendi-köle girdabından özgürlüğe giden yolda kim taşıyıcı özne olacak, efendi mi, köle mi? Felsefi araştırmanın bu sorulara verdiği yanıtın haberi olmayanlar, araştırmanın sonucunu tutarlı bir şekilde sahiplenemeyenler ya da araştırmanın sonucunu kabul etmeyenler, genellikle görünüşe bakıp güçlü olanın, efendi olduğu ve dolayısıyla köleyi özgürlüğe ancak efendinin götürebileceği kanısına varırlar. (Kölenin köle kalması gerektiğini savunan muhafazakâr-faşist teorileri burada dikkate almıyorum.) Bu nedenle efendiye, köleye acımasını salık verirler ve onu özgürleştirilmesi için ahlaki çağrılarda bulunurlar. Örneğin Marx ile Proudhon arasında çatışmaya neden olan temel sorunlardan birisi budur. Felsefi araştırmanın sonucu nedir? Efendi-köle ilişkisinde hâkim olan efendi olduğu için, bakış açısı kendi tahakkümü ile sınırlıdır. Bu nedenle efendinin bir özgürlük perspektifine sahip olması mümkün değildir. Buna karşın köle, içinde bulunduğu nesnel durumu gereği zorunlu olarak bir özgürlük perspektifine sahip olabilir. Fakat kölenin de bilmesi gereken bir şey vardır. Köle, özgürlük perspektifini kendisini efendinin yerine geçirmek ile sınırlarsa, bu durumda efendi-köle ilişkileri girdabında kendisini sadece efendinin yerine geçirmiş olacak. Efendi ise köleleştirilmiş olacak. Oysa felsefi araştırma, efendi olan kölenin uzun erimli olarak efendiyi de özgürleştirebildiği oranda özgür olabileceğini tespit etmiştir. Efendi-köle ilişkisine temel oluşturan çelişki kuramı bunu öngörmektedir. Bu nedenle Marx ve Engels, işçi sınıfı iktidara geldiğinde, yani efendi olduğunda kendi kendisini hâkim sınıf (efendi) olarak ortadan kaldıradığı oranda özgürleşir ve böylelikle de insanlığı kurtarabilir, demiştir. Sayısız birçok çağdaşlarından farklı olarak Marx ve Engels'e bu öngörü gücünü, Hegel okulunda aldıkları felsefi öğretim vermiştir.